

MANZUM SÖZLÜKLER BİZE NE ANLATIR?

Kadir Uzun

- İslam memleketlerinde farklı sahalara ait pek çok konunun kolayca anlaşılması ve öğrenilmesinde şiirden faydalanılmıştır. Şiirin ahengi, vezin ve kafiye gibi unsurlara sahip olması aktarılan konunun zihinde kalıcı olmasını sağlamıştır. Ayrıca şiirde az sözle çokça şeyin ifade edilebilmesi, kelime israfının yapılmaması, bazı türlerde nesre göre daha çok tercih edilmesinin sebepleri arasında sayılabilir.

Manzum sözlük, herhangi bir dildeki kelimenin bir başka dildeki karşılıklarıyla manzum olarak ya da şiir hâlinde verildiği sözlük olarak tanımlanmaktadır (İmamoğlu, 2006: 1). XI. yüzyıldan itibaren “lügat”, “manzûme”, “nazm”, “nisâb”, “nuhbe” ve “tuhfe” gibi adlar ile kalemeye alınmış olan bu eserler, XX. yüzyıla kadar yabancı dil öğretiminde yararlanılan en önemli kaynaklardan olagelmıştır.

Osmanlı döneminde daha çok okul öncesi ve ilkökul çağlarında, küçük çocuklara (sübyan) ve eğitime yeni başlayanlara (mübtedi) yardımcı olması bakımından kelime öğretimini zevkli ve akılda kalıcı hâle getiren manzum sözlükler, ezber yoluyla pek çok kelime ve giriş düzeyinde gramer kurallarının öğretilmesinin yanında aruza dair bilgiler içermesi bakımından çokça ilgi görmüştür (Öz, 2016: 52).

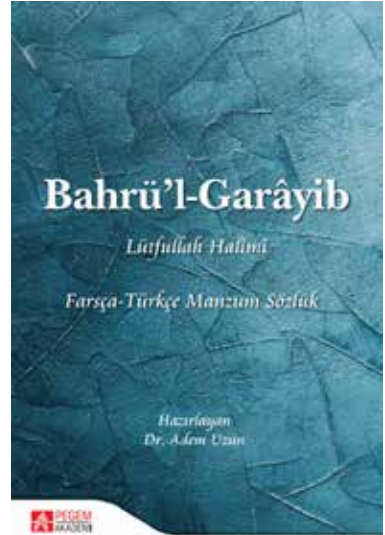
Yazılış Amaçları

Yabancı dil öğrenmenin en önemli şartlarından birisi o dilin sözcüklerinin zihinde muhafaza edilmesidir. Bunun etkili olan yöntemlerinden birisi de sözcüklerin nazma dizilerek şiirle öğretilmesidir. Böylece şiirle anlatılan sözcükler hem daha hızlı ve kolay öğrenilmekte hem de uzun süre hatırdaki tutulmaktadır (İmamoğlu, 2006: 1). Ayrıca çocukların şiir okumaya hevesli olmaları ve şiirin nesre göre onlara daha çekici gelmesi, eğitim açısından dikkate alınmış en önemli noktalardan birisi olmuştur. Yabancı bir dilde metin okuma ve anlama süresini azaltmak, sözcük ezberini ve dil öğrenimini kolaylaştırmak gibi

amaçlarla kaleme alınmış bu sözlükler, bir ders kitabı olarak da okutulmuştur. Yine bu sözlüklerde bazı edebî sanatlar, aruz vezni ve bahirleri öğretilerek aruz konusunda bilgi kazandırma amacı güdülmüş, şiire ve şairliğe yatkın olanların yeteneklerinin geliştirilmesi de hedeflenmiştir (Öz, 2010: 53).

Bu sözlüklerde nazmedilecek kelimeler muhtelif kaynaklardan derlenmiştir. Seçilecek bu kelimelerin nazım, nesir ve inşa sanatında kullanılır olmalarına dikkat edilmiş ve bununla güzel konuşma, maksadı güzel ifade etme yeteneğinin kazandırılması, konuşma ve yazmada akıcılığın sağlanması hususları gözetilmiştir. Manzum sözlük yazarları, ezberi kolaylaştırmak ve bunlardan istifadeyi sağlamak düşüncesiyle bu sözlüklerin aruzu iyi bilen hocalar tarafından vezin üzere okutulup ezberletilmesi hususuna özellikle işaret etmişlerdir (Öz, 1997: 220). Manzum sözlükler “fenn-i hatîr”¹ olarak görülse de, bu tarz sözlükler, “hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay” eserler olarak nitelendirilmiştir (Öz, 2016: 53). Ayrıca bu sözlükler, devlet ricalinde bulunanların çocuklarına veya sözlük yazarının kendi çocuklarına Arapça ve Farsçayı, temel düzeydeki gramer bilgileri ile aruzu öğretmek maksadıyla da kaleme alınmıştır. Mesela XV. yüzyılda Bahâüddin İbn Abdurrahman-ı Malkaravî tarafından kaleme alınan *U'cûbetü'l-Garâyib fî Nazmi'l-Cevâhiri'l-Acâyib* adlı eser, Anadolu sahasında Arapça-Farsça-Türkçe olarak kaleme alınmış ilk manzum sözlüktür. 436 beyitten oluşan bu eserde 2800'den fazla kelime bulunmaktadır. Malkaravî eserini Mehmet ve Ahmet adlarındaki iki oğlunun ezber yoluyla Arapça ve Farsça öğrenmeleri için yazmıştır (Öz, 2010: 89-90). Yine Anadolu'da en fazla ilgi görmüş manzum sözlüklerden biri olan *Tuhfe-i Vehbî*, dönemin sadrazamı Hamid Paşa'nın Ârif ve Nûri adlarındaki iki oğlu için yazılmış ve onlara hediye edilmiştir (Öz, 1997: 220). Bu eserlerin isimlerine “hediye” anlamına gelen Farsça “tuhfe” denmesinde, bu sözlüklerin yazıldığı kişilere hediye edilmesi geleneğine de işaret edilmektedir.

XV. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Farsçayı öğrenme ihtiyacı duyulduğundan Farsça manzum ve mensur sözlükler yazılmaya başlanmıştır. Farsça-Türkçe olarak hem *Lugat-ı Halimî* ve *Nisârü'l-Mülûk* adıyla iki alfabetik sözlük hem de *Bahrü'l-Garâyib* adıyla manzum bir sözlük kaleme almış olan Lutfullah Halimî, Farsça-Türkçe tertip edilen sözlüklerde geçen kelimelerin öğrenilmesinin Arapçanın öğrenilmesi bakımından öncelik taşıdığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Ya'ni bil ki bu lûgatler Arabî lûgatleri bilmek için gereklü-

1 Şerefli, yüce ilim.

dür. Ekser Arabî lügatlerin tefsîri Farsça vâki olmuştur. Çünkü Farsî ma'lûm ola ol Arabî lügatler ma'lûm olur." (Öz, 2016: 50).

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Fransızca öğrenimi Osmanlı Devleti'nde yaygın bir ihtiyaç hâlini almıştır. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak 1850 yılında Hâlis Efendi tarafından kaleme alınan *Miftâh-ı Lisan* (Dilin Anahtarı) adlı eser, Türkçe-Fransızca manzum olarak hazırlanmış ilk ve tek lügattir. Eserin yazarı kendi döneminde Fransızcanın revaçta olduğunu "fenn-i talim" için bu dilin öğrenilmesinin zaruret hâlinde olduğunu ifade etmektedir. Eserin müellifi fen ilimlerinde yeni icatlar çoğaldıkça, bu icatları öğrenmek için ayrı ayrı lügatler hazırlanması gerekliliğini vurgulamaktadır (Çınar, 2008: 464).

Tarih Boyunca Manzum Sözlükler

Bu sözlüklerin ilk örnekleri Arap dilciler tarafından kaside tarzında, Arapçadan Arapçaya şeklinde kaleme alınmış, daha sonra Farsça-Arapça şeklinde iki dilli olarak yazılmaya başlanmıştır. Edib Natanazzi'nin (öl. 1106) *Düstûru'l-Lü-ga* ve *Kitâbu'l-Halâs* adlarıyla bilinen eseri, Farslara Arapçayı öğretmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Bu eser iki dilli manzum sözlüklerin ilk örneğidir (Öz, 2010: 51).

Tertip bakımından iki dilli olarak hazırlanan manzum sözlüklerin İslami edebiyattaki bilinen ilk örneği ise Ebû Nasr Mes'ûd b. Ebi Bekr el-Ferâhî tarafından hazırlanan *Nisâbu's-Sibyân* adlı Arapça-Farsça sözlüktür. Toplam iki yüz beyitten oluşan bu eserde Arap, Fars ve Rum ayları ile bazı kabilelerin adları da yer almaktadır (Öz, 2010: 52).

Tespitlere göre Anadolu sahasında yazılmış Türkçe-Farsça manzum sözlüklerin ilki 1399-1400 yılında Hüsâm b. Hasan (Hüseyn) el-Konevî tarafından kaleme alınmış *Tuhfe-i Hüsâmî* adlı eserdir (Boz, 2013: 69). 296 beyitten oluşan bu eser, bu sahada eser kaleme almış pek çok yazarı da etkilemiştir. Mesela *Tuhfe-i Şâhidî* yazarı Muğlalı İbrahim Dede (Şâhidî), *Tuhfe-i Hüsâmî*'yi beğenerek okuduğunu ve eserini ona nazire olarak kaleme aldığını şu beyitleriyle ifade etmektedir:

Okıdum evvelâ Tuhfe-Hüsâm'ı
Mu'attar oldı anuñla cân meşâmı

Diledüm kim yazam bir hoşça nâme
Nazîre ola ol Tuhfe Hüsâm'e (İmamoğlu, 2006: 66, 68).

Yine Türk edebiyatında Arapça-Türkçe manzum sözlüklerin yazılmasında ve bu türün gelişmesinde etkili olan bir diğer önemli eser, Abdüllatif İbn Melek'in 1392 yılında kaleme aldığı *Lügat-i Ferišteoğlu*'dur. Hem *Tuhfe-i Şâhidî* hem de *Lugat-i Ferišteoğlu* Anadolu sahasında bu türün gelişmesinde ve büyük bir ün kazanmasında çokça etkili olmuştur (Öz, 2010: 52). Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlük olarak hazırlanmış *Manzume-i Keskin*'in yazarı Keskin, eserini *Tuhfe-i Şâhidî*'ye nazire olarak kaleme aldığını belirterek ondan daha üstün olduğunu şu beytinde iddia etmektedir:

*O Tuhfe Şâhidî'ye ola tanzîr
Dahı andan da bihter ola ey mîr* (Kılıç, 2009: 38)

Ayrıca Keskin, eserinin hakkıyla okunduğu takdirde ne *Tuhfe-i Şâhidî'*ye ne de *Lügat-i Ferišteoğlu'*na gerek olacağı düşüncesindedir:

*Okur her kim ki tuhfem ide ezber
Aña 'ilm-i lügatden feth olur her der*

*Bunu bil Şâhidî'den kıl ferâgat
Ferişte Oğlu'na dahı ne hâcet* (Kılıç, 2009: 38)

Medrese, dergâh ve mekteplerde alet dersleri arasında okutulan manzum sözlüklerin dil öğretiminde sadece bir tanesi ile yetinilmemiş, birden fazla sözlük bir araya getirilerek manzum sözlük mecmuaları oluşturulmuştur. “Câmi'u'l-Lugât” veya “Mecmu'a-i Lügat” adlarıyla kayıtlı bu mecmualar, “Arapça-Farsça”, “Farsça-Türkçe” ya da “Arapça-Türkçe” şeklinde dil gruplarına göre bir araya getirilmiştir (Öz, 2010: 54).

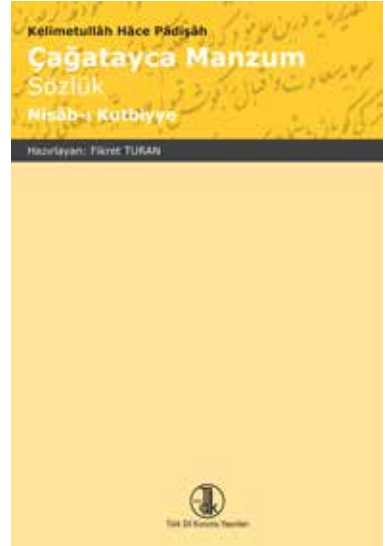
Bu sözlüklerin hangi dillerde yazılacakları yazıldıkları yöre ve o yörenin insanların yapısı ile doğrudan ilişkili olmuştur. Çok dilli olarak ilk başlarda Arapça-Farsça-Türkçe olarak yazılan bu sözlükler, daha sonraları Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, siyasi ve ticari ilişkilere de bağlı olarak Afganca, Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca, Ermenice, Hintçe, Fransızca ve Rumca olarak da kaleme alınmıştır.

Türk edebiyatı sahasında yazılmış, tespit edilebilen manzum sözlükleri şu başlıklar altında gruplandırmak mümkündür:

- Arapça-Farsça Manzum Sözlükler
- Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler
- Farsça-Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler
- Farsça-Farsça Manzum Sözlükler
- Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler
- Türkçe-Bulgarca Manzum Sözlükler
- Türkçe-Ermenice Manzum Sözlükler
- Türkçe-Fransızca Manzum Sözlükler
- Türkçe-Rumca Sözlükler

1) Diğer Manzum Sözlükler (İmamoğlu, 2006: 2-3).

Anadolu sahasında Farsça ve Türkçenin yer aldığı 33, Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde kaleme alınmış 17 manzum sözlük tespit edildiği belirtilmektedir (Öz, 2010: 55).²

² Bu sözlüklerin tamamının künye bilgileri için adı geçen eserin 55 ve 56. sayfalarına

Anadolu sahasında Hüsâm b. Hasan (Hüseyn) el-Konevî tarafından kaleme alınmış *Tuhfe-i Hüsâmî* ile başlayan manzum sözlük yazma geleneğinin şu an için bilinen en son örneği, 1924 yılında Ahmed Remzi Akyürek tarafından kaleme alınmış *Tuhfe-i Remzî* adlı eserdir (Öz, 1997: 219).

Manzum Sözlüklerin İçerik Özellikleri

Bu sözlüklerde isim ve sıfat türünden kelimeler başta olmak üzere kelimelerin çoğul durumları, Farsça fiillerin mazi ve muzari kökleri, fiillerin çekimli ve mastar hâlleri verilmektedir. Bazı eserlerde Arapça ve Farsça deyim ve kalıp sözler de açıklanmaktadır. Günlük hayatta çokça kullanılan kelime ve kavramların yanı sıra dinî terimlere, tasavvufi istilahlara da yer verilerek bu alandaki bilgiler öğretilmek istenmiştir. Öğrenmenin daha kolay olmasını sağlamak amacıyla zıt veya eş anlamlı kelimeler aynı beyit içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca beyitlerde cinas kullanımı ile kelimeler arasında ahenk sağlanmaya çalışılmıştır (Arslan, 2011: 23).

Türkçe-Arnavutça olarak hazırlanan ve yazarı bilinmeyen *Dürre-i Manzûme* adlı eserde, kelime öğretimini daha kolay hâle getirmek için söyleyiş benzerliğine ve cinas kullanımına yer verildiği şu beyit ile göze çarpmaktadır:

*destîye [shtam] ayruka [gram] dün gice [mram] gördi [pa]
dişlere [dham] hirmene [lam] bed du'â [nam] [nan] ana* (Averbek, 2018: 236).

Yine *Miftâh-ı Lisân* adlı Fransızca-Türkçe manzum sözlükte de bu hususlara dikkat edildiği aşağıdaki beyitte görülmektedir:

*Allah diyô gökler siyô yer ter komanse ibtidâ
(Dieux cieux tere commencer)
Dâ'im tujur bâkî eternal enfini bî-intihâ
(toujours ternel infini)* (Çınar, 2008: 465).

Manzum sözlüklerde dilin ilmin anahtarı olduğu, söz söylemesini bilen kişilerin sözlük kullanan insanlar olduğu belirtilmektedir. Bu durum, *Bahrü'l-Garâyib*'de ve *Tuhfe-i Şâhidî*'de şu şekilde ifade edilmiştir:

*her ki kesb-i 'ilm-râ tâlib bûd
evvelâ vîrâ lugat vâcib bûd*

(Her kim ilim öğrenmek isterse önce onun için lûgat gerekir.) (Uzun, 2020: 1b).

*aña her 'ilm olur elbette âsân
olur 'âlemde bir merd-i sühen-dân* (İmamoğlu, 2006: 67).

Ayrıca bu sözlüklerin yazarları, gözlemlerine dayanarak çocukların öncelikle Farsçayı daha kolay öğrendiklerini, bu dili öğrendikten sonra ise Arapçaya geçildiğini belirtmektedir.

başvurulabilir.

Manzum Sözlüklerin Şekil Özellikleri

Manzum sözlükler genellikle “mukaddime”, “giriş” veya “dîbâce” adlı bir bölüm ile başlamaktadır. Çoğunlukla kaside nazım şekliyle kaleme alınan bu bölümde esere “besmele”, “hamdele”³ ve “salvele”⁴ ile başlanır. Daha sonra yazar eserinin adını ve yazılış (telif) sebebini açıklayarak hakkında bilgi vermektedir. Yazar bu kısımda yeri geldikçe dil öğrenmenin faydaları hakkında nasihat içerikli beyitler de söylemektedir. Eserin ikinci bölümü “sözlük” kısmıdır. Bu kısım aynı vezin ve bahirde olan, beyit sayıları birbirinden farklı kıtalardan meydana gelmektedir. Bu kıtalar genellikle mesnevi, nazm, müstezat ve terki-bent nazım şekilleriyle kaleme alınmaktadır. Manzum sözlüklerin üçüncü ve son bölümü ise “hatîme” kısmıdır. Bu bölümde Allah’a hamt ve dua edilerek eser sonlandırılır. Eserin yazılma tarihi de genellikle bu bölümde verilir (Arslan, 2011: 21-22).

Bu sözlüklerde birbirinin karşılığı olarak gösterilen kelimelerin karıştırılmaması için işaretleme veya numaralandırma yöntemine başvurulmuştur. Bu durumu göstermek için bazı sözlüklerde aynı dile ait kelimelerin bazen altına çizgi çekilmiş bazen de aynı numara verilmesi yöntemine başvurulmuştur. Bazı sözlüklerde ise kelimelerin hangi dile ait oldukları, kelimenin üzerine ait olduğu dilin kısaltma harfi yazılarak gösterilmiştir. Arapça kelimeler için “ayn”, Farsça için “fe”, Türkçe için “te” harfleri kullanılmıştır.

Manzum sözlük yazarı, eserinin içeriğini oluştururken çeşitli zorluklarla karşılaşmakta çoğu zaman vezin ve kafiye zaruretinden dolayı bir kelime için her zaman istediği anlamı verememektedir. Bu eserlerin dönemlerine göre arkaik (eskicil) kelime içermesinin sebeplerinden biri de bu olmalıdır. Bazen de hedef dildeki kelimenin karşılığının Türkçe değil de yerleşmiş Arapça, Farsça vb. dillere ait kelimelerden verilmesinin bu zarurettten kaynaklandığı da görülmektedir (Averbek, 2019: 74).

Anlamı aranan bir kelimenin karşılığının bulunması amacıyla kaleme alınmadıklarından dolayı manzum sözlükler, alfabetik sözlüklere göre daha az kullanışlıdır. Bu nedenle, referans kaynak eserler değildir. Ayrıca eserde bölümler arasında genellikle konu bütünlüğü de bulunmamaktadır. Manzum sözlüklerin bu eksiklikleri yazıldığı dönemlerde de fark edilmiş ve bu sözlüklere şerh yazma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Manzum sözlük şerhlerinin ortaya çıkma sebebinin Yusuf Öz “Tuhfe-i Vehbî Şerhleri” adlı yazısında şu şekilde açıklamaktadır: “Manzum sözlükler, kelimelerin okunuşlarının verilmesi, kelimelerin bilinen anlamlarının bir yerde zikredilmesi, aranılan kelimeye kolayca ulaşılması gibi hususlarda ihtiyaca cevap verememişlerdir. Bu bakımdan manzum sözlüklerin mensur sözlüklere nazaran eksik kalan bu yönleri şerh yazmak, alfabetik ter tip ve fihristler hazırlamak suretiyle giderilmeye çalışılmıştır.” (s. 221). Bu bağ-

3 Allah'a olan şükür ve övgüyü bildirmek için bilhassa vaaz ve hutbelerin, konuşma, kitap ve yazıların başında kullanılan dinî ifade.

4 Hz. Muhammed'e saygı ifadesi olarak vaaz ve hutbelerin, konuşma, kitap ve yazıların başında dinî bir vecibe olarak salatüselam getirilmesi veya yazılması.

lamda Türk edebiyatında manzum sözlük şerhlerinin *Bahrü'l-Garâyib*, *Tuhfe-i Şâhidî* ve *Tuhfe-i Vehbî* üzerinde yoğunlaşması, yazıldığı dönemde bu sözlüklere çokça rağbet edildiğini de göstermektedir.

Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi

Manzum sözlükler, hacim ve beyit bakımından fazla bir yekûn oluşturmayan çalışmalardır. Öyle ki Farsça-Türkçe manzum sözlüklerden en fazla beyit bulunduranı, İmamoğlu'nun tespitine göre Sünbülzade Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* adı eseridir. Bu eser 881 beyit ihtiva ederken yine bir diğer Farsça-Türkçe manzum sözlük olan *Lügat-i Manzum*'da ise sadece 54 beyit bulunmaktadır (İmamoğlu, 2006: 54). Manzum sözlükler küçük hacimli olması sebebiyle daha çok makale ve bildiri konusu olarak çalışılıp incelenmiştir. Bunun yanında müstakil bir eser veya yüksek lisans tezi olarak hazırlanan manzum sözlük çalışmaları da bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu Yayınlarından iki adet manzum sözlük, müstakil eser olarak çıkmıştır. Bu çalışmalardan ilki Mustafa bin Osman Keskin tarafından yazılan ve Atabey Kılıç⁵ tarafından 2009 yılında yayıma hazırlanan Türkçe-Arapça-Farsça üç dilli manzum sözlük *Manzûme-i Keskin*'dir. Kurum Yayınlarından çıkan diğer bir çalışma ise Kelimetullâh Hâce Pâdişah tarafından yazılan ve Fikret Turan⁶ tarafından 2019 yılında yayıma hazırlanan Çağatayca-Farsça manzum sözlük *Nisâb-ı Kutbiyye*'dir.

Bunların yanında günümüz okuyucusuyla buluşturulan bir diğer çalışma ise, Lütfullah Halîmî tarafından yazılan ve 2020 yılında Adem Uzun⁷ tarafından yayıma hazırlanan Farsça-Türkçe manzum sözlük *Bahrü'l-Garâyib* adlı çalışmadır. 974 beyitten oluşan bu eser ise tespit edilebilen Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin en hacimlilerindedir.

Söz Varlığına Katkıları

Manzum sözlükler, Türkiye Türkçesinin söz varlığının gelişmişliğini gösteren çalışmalarda başvurulmuş kaynaklardır. Türk Dil Kurumu tarafından *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü* adıyla, kısaca *Tarama Sözlüğü* olarak da bilinen çalışma, 160 eser taranarak bugünkü Türkçede kullanılmayan veya farklı anlamlarda geçen Türkçe ya da Türkçeleşmiş kelimelere yer verilmiş VI ciltlik (VII-Dizin, VIII-Ek-ler) bir sözlüktür (Topaloğlu ve Kaçalın, 2009: 411). Bu sözlükte taranan eserler arasında manzum sözlükler de bulunmaktadır. Nitekim Arapça-Türkçe manzum sözlüklerden *Lügat-i Ferišteoğlu* (yz. 1392), Sünbülzâde Vehbî'nin *Nuhbe-i Vehbî'si* (yz. 1799), Şeyh Ahmed'in *Nazmü'l-Leâl'i* (yz. 1641); Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüklerden Bahâüddin İbn Abdurrahman-ı Malkaravî'nin *Ucûbetü'l-Garâyib'i* (yz. 1423), Hasan Aynî'nin *Nazmü'l-Cevâhir'i* (yz. 1821), Pîr Mehmed Gencî'nin *Genc-i Leâl'i* (yz. 1631) *Tarama Sözlüğü* için taranmıştır.

5 Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

6 Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

7 Dr.

Sonuç

Manzum sözlükler Osmanlı eğitim sisteminde, dil öğretiminde önemli bir ihtiyacı karşılamış hem ilmî hem de edebî değeri olan eserlerdendir. Bu eserler, genellikle küçük yaştaki çocukların Arapça ve Farsçayı daha çabuk ve kolayca öğrenmeleri ve öğrendikleri bilgileri hafızlarında kalıcı hâle getirmeleri amacıyla kaleme alınmışlardır. Değişen eğitim sistemi ve yeni öğretim metotları çerçevesinde bugünün öğrencileri, Osmanlı dönemindeki gibi yaygın bir şekilde sözlüklerle haşır neşir olarak yetişmemektedir. Osmanlı döneminde beşikte ninniler dinleyerek çocukluk çağına ulaşan, mektepte sözlüklerdeki kelimeleri ezberleyerek hem kulağını müziğe ve ritme alıştıran hem de dil öğrenme becerilerini geliştiren öğrenciler, çeşitli sahalarda başarıya ulaşmışlardır. Kelime öğretimini zevkli bir hâle getiren ve öğrencilerin kavram dünyalarının gelişmesini sağlayan manzum sözlükler, bugünün dil öğretimi derslerine de ışık tutabilecek nitelikte hazırlanmış eserlerdendir.

Kaynaklar

- Arslan, Mustafa, *Mustafa Hâkî el-Üsküdârî Menâzîmü'l-Cevâhir (Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük): İnceleme-Metin-Dizin*, Genesis Kitap, Ankara 2011.
- Averbek, Güler Doğan, "Türkçe-Arnavutça Manzum Sözlük Dürre-i Manzume'nin Bilinmeyen İki Nüshası", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S 12, İstanbul 2018, s. 223-242.
- Averbek, Güler Doğan, "Anadolu Sahasında Müstakil Bir Tür Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler)", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, İstanbul 2019, s. 62-83.
- Boz, Erdoğan, "Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsâmî'nin Bursa (İneybey) Nüshası", *Osmanlı Bursası'nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Bursa 2013, s. 69-74.
- Çınar, Bekir, "Manzum Sözlüklerimizden Miftâh-ı Lisân'ın Şekil, Dil ve Üslûp Özellikleri", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), (10-15 Eylül 2007), Ankara 2008, s. 457-479.
- İmamoğlu, A. Hilmi, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006.
- Kılıç, Atabey, *Mustafa b. Osman Keskin Manzume-i Keskin -Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlük-*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Öz, Yusuf, "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri", *İlmî Araştırmalar*, S 5, İstanbul 1997, s. 219-232.
- Öz, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça - Türkçe Sözlükler*, 2. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- Uzun, Adem, *Bahrü'l-Garayîb Lutfullah Halîmî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Pegem Akademi, Ankara 2020.
- Uzun, Adem, *Nisârü'l-Mülk Lütfullah Halîmî Farsça-Türkçe Sözlük*, Pegem Akademi, Ankara 2020.
- Topaloğlu, Ahmet, Mustafa S. Kaçalın, "Sözlük (Türkçe)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 402-414.
- Turan, Fikret, *Kelimetullâh Hâce Pâdişâh Çağatayca Manzum Sözlük Nisâb-ı Kutbiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019.